

ANTON RAMOVŠ
SLAPOVI NA SLATUŠKI

Na nobeni vodi po vsem Škofjeloškem pogorju in v soseščini ni toliko slapov in slapičev, kot jih premore neznatna Slatuška v Gorenji Žetini. Potok se rojeva južno od Brda, ki leži med Koprivnikom in Mladim vrhom, in hiti nato po neprepustni skrjavli podlagi proti jugu. Tu in tam živahno poskoči čez trdnejšo skladovnico tankih plošč modro sivega glinenega skrjavca, da dobi novih moči za pot naprej. Zahodno od Koroščeve domačije na Brinju (Gorenja Žetina h. š. 4) je kamnita struga Slatuške vsa v slapovih in še pod cesto v Dolenjo in Gorenjo Žetino se kar ne more umiriti. Vzhodno od Dolenje Žetine se Slatuška zlije s sosedo izpod Gorenje Žetine v Potočnico. Čeprav domačini vedo za Slatuškinde slapove, najbrž nobeden ne pozna vseh, saj v težko dostopni globeli, kjer so skriti, nima kaj iskati. Morda sem bil tudi prvi, ki sem obhodil vso pot od prvega do zadnjega. Prof. France Planina na kratko omenja tri slapove in prost curek, ki pada čez skalo Rancko, kaj drugega pa med pisanimi viri nisem zasledil.

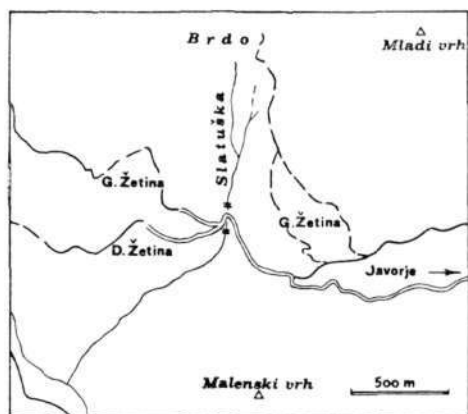
Pa pojdemo na pot: po Poljanski dolini iz katere koli smeri že do Poljan in tam po široko oblikovani dolini Ločivnice skozi Volčo in naprej v Podobeno. Kmalu nad vasjo je treba iz doline v hrib po ovinkasti cesti, za zdaj še makadamski, skozi Dolenčice v Javorje, od tam pa skozi Murave do križpotja na Hlevišah. Semkaj pelje tudi pot iz zgornjega konca Gorenje vasi skozi Malenski vrh. S prevala vodi proti severozahodu v hrib slaba cesta, ki se vije skozi Brinje proti Podvrhu. Takoj za gozdičem nad razpotjem zapustimo to cesto in jo mah-nemo po še ožji cesti v severnozahodno smer proti Koroščevi domačiji, ki se razgleduje kar visoko v pobočju proti Blegošu, strnjeni Žetini in na Malenski vrh. Mimo Koroščeve hiše stopimo tik pod kozolcem po skoraj vodoravni poti mimo sosednjih dveh hiš okoli travnika v gozd. Ob tej poti se pokaže zelenkasto siva skrjavla kamnina, ki je po površju že povsod močno obledela. V svežih delih skladovnice je skrjavlec deloma svetlo zelenkasto siv in mu pravimo sericitni skrjavlec ali pa je temno zelen in tisti je kloritni skrjavlec; v enem je pač največ sericitne sljude, v drugem pa klorine. Sprva so ob poti skrjavle plasti lepo zložene druga vrh druge in nagnjene približno proti vzhodu. Samo nekaj metrov naprej pa so plasti nabrane v drobne gube vseh mogočih oblik in vmes so vključki belega kremenca. Mečava po gozdni cesti nam razodeva, da je tudi naprej pot nad neprepustno kamnino, isto pa potrjuje tudi prvi večji stalni potoček. Kakih 40 m naprej od potočka zavije bolj zvožena gozdna pot v večjem ovinku v desno, na levo navzdol pa pelje pot, ki se počasi zarašča, k Slatuški in naprej proti Gorenji Žetini. Na ovinku ob razpotju mole iznad mehkega skrjavlega ozemlja zelo trde skalne piramide in tam samevajo pozabljene na zmečkani skrjavli podlagi. Zrasle niso skupaj z drugimi kamninami, marveč so bile semkaj narinjene od nekod iz soseščine. Tudi njihova kamnina je zanimiva in nekaj posebnega za te kraje. Vse sestoje iz zelo trdega,

drobnozrnatega ploščatega apnenca, plošče same pa so še iz svetlejših in temnejših pasov. Skoda je le, da v tem apnencu ni ostankov davnega okamnelega življenja.

Po ogledu skalnih piramid, lepe naravne zanimivosti, stopimo po spodnji poti do Slatuške. Že pred njo se pokaže ob poti spet nova kamnina, modrikasto črnkasto svetleč kup skrilavih ploščic. Ta kamnina je še bolj zmečkana kot prejšnja, zelenkasta, vsebuje precej lesketajoče muskovitne sljude in je tudi precej starejša od zelenkaste sosede. Rodila se je že v permijski periodi pred kakimi 280 milijoni let. Tu je takšne kamnine samo za ogled, več metrov debela skladovnica takšnih plasti pa se odkriva malo višje ob glavni poti, pa tudi marsikje v Slatuški in na njenih bregeh.

Pogled s poti čez Slatuško se ustavi ob strmi visoki apnenčevi steni, visoki kakih 10 m. Sestavljena je iz prav takšnega apnenca, kot so skalne piramide onstran poti, in je bila prav tako narinjena semkaj od drugod. Pod seboj je gnetla in mečkala temne permijske skrilavce. In kje prihaja Slatuška čez to pregrado? Stopimo kakih 10 m navzgor ob potoku, skozi apnenčevo steno se odpira dobra dva metra široka soteska in na njenem dnu vijugast kamnit žleb. Slatuška se po njem v skakavcih premetava zdaj sem zdaj tja in dolbe globlje in globlje. Samo kakih 20 m je dolga njena pot skozi trd apnenec, samo tod je uklenjena v skalo, nad njo in pod njo pa teče spet na mehki permijski skrilavi podlagi. Ko gledamo to naravno lepoto, se nam nehote prikrade vprašanje, zakaj je potok rinil skozi to trdo skalo, ko pa je imel zraven mehke skrilavce in bi bilo delo tam neprimerno lažje. Prav zanimivo razglabljanje za vsakega naravoslovca in njemu ga tudi prepuščam.

Pod potjo je Slatuška kar umirjena, motovili se med večjimi skalami in bloki, ki jih je nekoč prinesla s seboj in tu pustila. Zmanjkalo ji je moči, da bi jih odvalila naprej. Obiskovalec, ki je prvič prišel v te kraje, zato ne bo niti zaslutil, da je že po dobrih 50 metrih spet uklenjena v ozko kamnito korito. Zato stopimo naprej kar ob potoku navzdol do skalne stene. Slatuška se združi najprej v kakih 30 cm širok kamnit žleb, se v naslednjih dveh metrih strme poti nekoliko razširi in se zlije v plitev kamnit lonec. Iz njega zdrsi voda po približno en meter dolgi kamniti polici in pada zatem okoli osem metrov globoko. Slatuška kar naprej s silno močjo in s kamenjem brusi in poglablja korito in v žlebu se v čisti vodi lepo vidi tudi kamnina: večinoma je sivo zelenkasta

Skica s položajem slapov na Slatuški

z razločnimi polami, ki se še naprej cepijo v liste in lističe. Med sivo zelenkaste pole se vrivajo vijoličasti pasovi, krajše ali daljše krpe, ki so videti kot pisani prameni v zelenkasti kamnini. Čisto zanimiva in lepa kamnina, vendar se zdi na prvi pogled čudno, zakaj je nastal slap prav v skrilavcu.

Dostop do podnožja tega prvega slapu je z vrha, koder pravkar stojimo, težaven, zato bo treba nazaj na pot, odkoder že pogled pokaže, da Slatuška nenadoma zgubi tla pod seboj in se v slapu spusti čez prvo višjo steno. Po poti pojdimo le onstran zamočvirjene grape s položenimi bruni, nato pa izbirajmo najlažjo pot na celem po pobočju k potoku. Po površju je tam vse polno čeri temno zelenega kloritnega skrilavca. Brez posebne težave se bomo spustili do podnožja prvega slapu in si ga ogledali od ene ali druge strani. Slatuška se zažene od ustja slapa čez strmo steno prečno z leve na desno stran kamnitega žleba in na previsni skrilavi polici odskoči večina vode naravnost v tolmun, slabe štiri metre globoko. Zgornji del skalovja je posevno prelomljen, voda je ob razpoki izbirala pot in je žleb zato zvijugan. Zgornji del pod previsno steno porašča mahovje in zelena preproga je posebno lepa, ko jo skozi vodne pramene ožarjajo sončni žarki. Moč vode pa je v steni nad tolmunom prevelika in skorja mahovja se tam ne more obdržati. Voda je s kamenjem oblikovala nad tolmunom prav svojevrstno zelo strmo polkrožno steno, ki razkazuje zelenkasto skrilavo kamnino z vijoličnimi pasovi, prameni in krpami. In spet se prikrade vprašanje, kako da je slap v skrilavcu, to pa je zelo nevsakdanje.

Takoj pod prvim, vrhnjim slapom je že naslednji, ki si ga prav tako lahko ogledamo brez težav. Visok je dobre štiri metre, voda pa pada čez kar trdno skrilavo kamnino, ki je v največji meri vijolične barve. Okoli dva metra pada Slatuška tod najprej zelo strmo na nekaj kamnit »tron«, z njega pa zdrsi po široki kamniti kopici, zraščeni z zadnjo steno slapove pregrade, v razpotegnjen tolmun. Kamnito kopico in zgornjo steno obrašča mahovje, ki se tam zgoraj spušča v krajših štrenah s skale in po njih se zbira vse polno večjih in manjših curkov v vodno pahljačo. Nekaj posebnega je tudi tolmun, ki je nastal tam, kjer je širši pas zdrobljene kamnine, kamnina pa se je drobila ob poševnem prelomu, ki se vleče v isti smeri kot tolmun. Tolmun v živi skali je dolg tri in pol metra in najširši pri koncu slapa, dober meter, in se proti izteku ovalno oži. Globok je 80 cm, že blizu konca. Tudi na robovih tolmana se lepo vidi zelenkasti skrilavec, polepšan z vijoličnimi vložki. Slatuška se iz skalnega tolmana preliva skozi ozek žleb na zglajeno in skoraj navpično polico in se tam razprostere v širok vodni pajčolan. Polica je dobre tri metre dolga in prav na pregibu se v vsej lepoti barv razkazuje temno zelen kloritni skrilavec s prameni in lisami vijoličastega skrilavca. Zelo lepa kombinacija barv, ki jih je ustvarila narava v svoji delavnici, za njihovo svežino pa kar naprej skrbi Slatuška.

Sedaj pa že lahko poskušamo najti odgovor, zakaj sta v tem pisanem skrilavcu zgornja dva Slatuškina slapova. Običajno smo spoznali med skrilavcem trdno pregrado, sklad ali vložek trde kamnine, veliko trše od skrilavca, in takšna ovira je povzročila nastanek slapa. Tu pa sta slapova v skrilavcu, ki ga poznamo večinoma kot mehko in malo odporno kamnino, s katero imajo vode lahko delo, ko uravnavajo svoje struge. Tukajšni sericitni in kloritni skrilavec in ponekod vmes tudi lapor pa so nekoliko drugačni. Skrilavci so nastali iz prvotnih tufov, ti pa so sprijet ognjeniški pepel. Tufi so se v zemljini delavnici pod silno težo mlajših kamnin močno stisnili in se pri zapletenih dogajanjih močno spremenili, preobrazili, iz njih so nastali svojevrstni sericitni in kloritni skrilavci, ki imajo tudi drugačne mehanske lastnosti od običajnih glinenih

Zgornja dva Slatuškina slapova

Drugi in tretji Slatuškin slap

skrilavcev. Trdi so, žilavi, kar neradi se drobje, če so v debelejši skladovnici, ki je niso vsekrižem kasneje razkosali prelomi in jo pri tem drobili ali če je niso tektonske sile drobno zgubale in pri tem zmanjšale njihovo trdnost. V obeh zgornjih kamnitih pregradah slapov so skrilavci naloženi v stisnjeno skladovnico, ki ni zgubana ali vsekrižem razlomljena, pač pa so zmečkani in zdrobljeni pasovi med slapoma.

Pod drugim slapom je nekaj deset metrov zložnejše struge; kamnina je na obeh bregih precej bolj razkosana, kot je v stenah slapov, zdrobljena je, zlahka se kruši in drobi iz razmetanih blokov, zato je Slatuška tam dosti lažje in hitreje širila in poglabljala svojo strugo. Vendar se kar kmalu spet vleče čez potok trdnejša kamnita pregrada, ki je povzročila tretji Slatuškin slap. Kakih 5,5 m je visok in voda pada na poševno ležeče in razkosane plasti. Sem ter tja se vijejo po kamnini bele kremenove žile in že bežen pogled pove, da ta stena ne sestoji več iz skrilavca, pač pa se je ohranil zelo trd tuf; je sive barve z različnimi barvnimi odtenki, ponekod tudi blede vijoličen. V tufu so kar pogostni zlato rumeni kristalčki ali kopicke pirita. Spodaj in zgoraj se drži tufa sericitni ali kloritni skrilavec, ki jima različno zelenkasto barvo poživljajo vijolični vključki.

Ozek pas manj odpornih kamnin pod tretjim slapom je preprečil Slatuški, da ga ni pčtegnila še nekaj metrov naprej, tako pa se je za hip spet globlje zajedla v zmečkane skrilave plasti. Vendar jo je koj nato spet ustavila naslednja trdnejša pregrada, nastal je njen četrti slap, visok dobre tri metre. Strme razklane stene in zdrobljene plasti pod njimi pojasnjujejo živahno delovanje v zemeljskem laboratoriju.

Prav nasproti četrtega slapa se spušča z leve strani po strmini manjši pritok Slatuške. Čez rob se spusti v okoli pet metrov visokem slapu in še naprej nemirno preskakuje manjše pregrade.

Takoj pod četrtem je že peti Slatuškin slap, visok malo manj kot deset metrov, in tam hkrati tudi njegov levi pritok poskakuje čez isto kamnito steno,

levo zraven glavnega slapa. Pritok se spušča po razkosani steni v nizu majhnih skočnikov in išče poti povsod tam, kjer so zajede v razkosani kamnini. V tem petem slapu pa se spušča Slatuška po strmem kamnitem žlebu najprej na skrajnem desnem robu, nekje v sredini pa se žleb zasuka proti levi. Tam se združi z vodo stranskega pritoka. Stena je tudi iz zelo trdega tufa, ki ga spodaj in zgoraj objema sericitni in kloritni skrilavec. Pod slapom je kamnina spet močno pretrta in zato le malo odporna in Slatuška je vanjo kar naglo dolbla korito.

Takoj pod petim je še šesti Slatuškin slap, visok približno tri metre, ki pada prek stene zelenkastega sericitnega in kloritnega skrilavca. Te kamnite pregrade tektonske sile niso kaj prida prizadele med zdrobljenima pasovoma pod in nad njo. Šesti slap je tudi zadnji Slatuškin slap nad cesto, ki pelje iz Javorij v Dolenjo in Gorenjo Žetino, k njegovemu podnožju pa so nekoč napravili tudi stezo. Če bomo tako zapored ogledovali slapove, kot so opisani, steze ni mogoče zgrešiti, s ceste pa jo bo našel le tisti, ki ve zanjo. Takole bomo prišli do nje. S ceste, ki se takoj onstran Slatuške cepi pri Gorenji in Dolenji Žetini, se spustimo v potok, pojdimo čezenj na njegovo desno stran in v grmovju se tik nad vodo kmalu pokaže steza. Kogar bo nanesla pot po cesti v Žetino ali naprej na Blegoš, naj le stopi vsaj k spodnjemu slapu. Še pred njim se odpira pogled na vse spodnje slapove hkrati, vendar le takrat, ko je listnato drevje golo. Posebno lep je razgled nanje spomladi, ko se skozi nežno zelenje belijo razpenjeni vodni strženi in bučanje odmeva po grapi. Nepozaben pa je pogled na to lepoto, če se še sončni prameni med debli, vejami in zelenjem poigravajo z razposajeno Slatuško in delajo temačno grapo prijaznejšo. Ko pa se razdivjajo vodne moči, se spremeni spodnji del slapov v en sam mogočen razpenjen vodni stržen in bobnenje vode in skalovja, ki ga nosi s seboj, je grožeče.

Slatuško so pod cesto speljali po betonskih ceveh. V njih dobi nove moči in zažene se po strmi grapi. Prav kmalu zaustavi njeno razdiralno delo skalna pregrada iz zelenkastega skrilavca in čeznjo se požene Slatuška še v zadnjem večjem slapu, ki je že sedmi na njeni kratki poti. Nižje dol se še vrste meter

Nižji Slatuškin slapovi. Vse foto A. Ramovš

ali dva visoki slapiči in skočniki, večjega pa ni nobenega več in že precej umirjena se zliva Slatuška s sosedo izpod Gorenje Žetine — v Potočnico.

Zelo malo bi bilo treba storiti, pa bi prišli slapovi Slatuške na seznam obiskovalcev tega lepega koščka Poljsanske doline. Samo začetek steze bi kazalo toliko nadelati, da bi jo vsakdo lahko našel, in postaviti skromen lesen kažipot ob cesti, tako kot kaže pot že k marsikateri turistični kmetiji tam okoli. Na koncu naj omenim še, da pravijo nekateri domačini vsakemu od Slatuškinih slapov kar slap Slatovšek; pri Korošču pa sem zvedel, da je voda s slapovi pravzaprav Podranska. Lepo bi bilo, da bi domačini zbrali vsa imena, ki so jih kdaj slišali za te slapove in za potok, ki jih ustvarja. Če pa nas bo zanimala še ljudska umetnost, stopimo k ljudskemu umetniku Jovanoviču, ki domuje na samem pod cesto samo nekaj minut pred Slatuško.

SLAP V JABLENOVICI

Skoraj neznan je slap v Jablenovici blizu Ševelj v Selški dolini. K njemu se pride po makadamski cesti iz Ševelj ali Dolenje vasi do potoka Jablenovica, nato pa ob njem po gozdni cesti proti severozahodu. Jablenovica zbira vode izpod Topolj, Zabrekev in Pozirna in se kot kar zajeten potok zliva v Selško Soro. Nekako kilometer od razpotja cest po gozdu se pokaže na desni strani onstran potoka Klukcev travnik, k njemu pa pelje s ceste kolovoz in gre po betonskem mostičku čez Jablenovico. Travnik je spodaj na ravnem nasutem svetu dolinice, a se koj strmo vzdiguje pod grmovje. Ob robu travnika teče neopazno med leščevjem in drugim grmovjem desni pritok Jablenovice, pa tudi omenjena pot čez rob travnika ni zvožena, pač pa je v bregu in višje po prtokovi grapi spet dobro nadelana. Samo kakih pet minut je od mostička po poti strmo v hrib do slapu. K njegovemu podnožju se spustimo ob zajetju ševeljske-

Skica s položajem slapa na levem pritoku Jablenovice

Slap na levem pritoku Jablenovice. Foto F. Planina

ga vodovoda, če se seveda nočemo prerivati tjakaj med grmovjem po strugi potoka. Med Jablenovico in slapom je potok brez težave izdelal strugo, saj so tam večinoma manj odporni sericitni skrilavci, ki so nastali iz vulkanskega pepela in so jih kasneje zemeljske sile v svoji delavnici stiskale in temeljito spremenile. Mahoma pa se je potok znašel pred trdo apnenčevo steno, ki leži med mehkejšimi skrilavimi plastmi, ni ji bil kos in stena je kar naenkrat zastavila dolbenje korita, sprva nizka stopnička se je višala in višala in z njo je rasel tudi slap. Danes je visok domala štiri metre in v sredini širok dva in pol metra. Voda se zbere na kamniti polici, sestoječi iz trdih apnenčevih plošč, in pada navpično na poševno razjedeno apnenčevo plast, zdrsi po njej in spet prosto pada v širok tolmun. Večina vode odteka na slap v žlebu po desnem robu in pada v mnogih curkih čez spodnji previs, nekaj curkov pa se spušča čez ostali razkosani del stene.

Zelo zanimive so pri tem slapu kamnine in kot malokje drugod se tudi razločno predstavlja uničevalno delo vode v različno odpornih kamninah. Tolmun je potok izjedel v rjavkastem ali sivkastem sericitnem skrilavecu, ki je svež blede zelenkaste barve. V debelo skladovnico tja do Zabrekev in Mohorja so naloženi kamniti listi in tanke pole, plasti pa se tu nagibajo proti vodnemu toku, to je hrib. Zato je voda že več kot meter daleč nazaj pod apnenčevo steno

izjedla in odnesla to mehko kamnino in danes visi apnenčeva pregrada kot previs nad zajedo s tolmunom. Apnenčeva stena, ki ustvarja spodnjo steno slapu, se je ob prečnem prelomu čez potok še pomikala po skrnavi podlagi, jo pri tem drobila in gnetla ter še bolj zmanjšala njeno trdnost. Apnenec pa je izredno trden, pokremenjen in deloma že spremenjen v polmarmor; apnenčevo steno so tektonske sile tudi vzdolž potoka večkrat prelomile in zato jo voda različno razjeda. Nad spodnjim marmoriziranim skladom je nekaj trdega tufa, ki pa je vendarle mehkejši od apnenca in zato je v njem nastala zajeda. Na tufu leži spet trden apnenec, ki dela slapu zgornjo polico. Med apnencem je tu in tam nekaj tufa, ki pa ju bo le strokovnjak ločil med seboj.

Nad slapom potok gloda po razkosanem apnenčevem skalovju in se zaganja zdaj sem zdaj tja po več metrov širokem koritu. Kar kmalu se skalno korito zoži in na več deset metrih ustvarja potok precej metrskih skakavcev in brzic z vmesnimi skalnimi tolmuni, ki jih je izdolbel v mehkejših ali bolj pretrtih delih kamnine. Na vrhu skalnega korita in tudi klanca je potok umirjen in ima navzgor po dolinici v mehkejših kamninah zložnejšo pot. Tu mu niso več na poti trde apnenčeve pregrade in zato tudi ni več slapov.

Na koncu bodi še omenjeno, da so pri slapu v Jablenovici prav takšne apnenčeve in tufske kamnine, kot smo jih spoznali pri slapovih na Slatuški v Gorenji Žetini in tudi slapovi so na obeh krajih nastali na isti način.

Zusammenfassung

DIE WASSERFÄLLE DER SLATUŠKA UND DER JABLENOVICA

Am Bach Slatuška in Zgornja Žetina folgen kurz hintereinander sieben reizvolle Wasserfälle, die einige Meter bis 10 Meter hoch sind und in diesem Aufsatz beschrieben werden. Das Wasser hat sie in mitteltriassischen, der Ladin-Stufe zugehörigen, ins Grüne oder Graue spielenden Serizit- und Chloritschiefern mit violetten Streifen gebildet, welche infolge Metamorphose andere mechanische Eigenschaften besitzen als sie gewöhnlich die weichen permischen blaugrauen Tonschiefer der näheren und weiteren Umgebung aufweisen. Die Schiefer der Ladin-Stufe sind hart, zähe und zerbröckeln nicht leicht, wenn sie in einer mächtigeren Schichtfolge auftreten, entstanden sind sie jedoch aus mitteltriassischen Tuffen. Die Felsleisten der Fälle befinden sich in nicht disloziertem Gestein, die Fußpartien mit Tümpeln in zerbrochenen und zusammengekneteten Schiefern längs Querbrüchen. Einige Fälle stürzen auch über sehr harte Tuffeinlagen im Schiefergestein. So hat die tektonische Dislozierung längs Querbrüchen und die verschiedene Härte des Gesteins die Bedingungen geschaffen, daß die retrograde Erosion in der serizit-chloritischen Schiefermasse diese einzigartige Serie von sieben Wasserfällen schaffen konnte.

Weiterhin beschreibt der Autor einen rund vier Meter hohen Wasserfall am linken Zufluß des Baches Jablenovica unweit Ševlje im Selcatalo. Zwischen einer mächtigen Schichtfolge blaßgrüner mitteltriassischer Serizit-Schiefer (Ladin-Stufe) liegt eine Einlagerung sehr harten silifizierten Kalksteins, der zum Teil marmorisiert ist. Der Schiefer ist unterhalb des Kalksteins längs des Bruches zusammengeknetet und zerbröckelt. Der Bach schritt bei retrograder Erosion im weichen Gestein schnell weiter, die harte Kalksteinsperre verlangsamte und stellte jedoch die Höhlarbeit des Baches fast ein, die Stufe erhöhte sich und so entstand der Wasserfall.